

## VI.

## Torneå Lappmark. (a)

**Inbegripes** under Norra delen af Svenska Lappmarken, som ligger öfverst i landet och går med sin sträckning måst up emot norden och Is-hafwet, hwarifrån det likwål med en smal trakt af Norrige är affskildt nära wid Warangers fjård, der i negden hwarest 3:ne Rikens (Rysslands, Norriges och Sveriges) gränseffiliad blifwit utsatte wid Pitsus-marast eller Kolmis-vjwi Madda-fjetsa (b) emot Enari träff på Österbottns sidan.

**Fördelningen** af Norre Lappmarken har ifrån äldre tider varit uti 2:ne distrieter, näml. Torneå och Remi, hvilka dock undergådt flere förändringar

(a) Framl. Ryrko Herd. Olof Sandberg och Jac. Turdsjæll hafwa meddelat åtskilligt wid denne samling, särdeles om Suckasjerfwi Pastorat, som lydt under Hernösands stift, lika såsom Enontekiö.

(b) Se beskrif. om Westerb. p. 3. Samför samma Charta. Rätteligen är wål Utsjöck belågit i Torneå Lappmarks distrikt, såsom det ansågs innan fista gränse tractaten, (då Rautokleino war det moder kyrka), men sedan Utsjöck 1748 blef särskildt gäld och Enari i Remi blef det Annex, har det räknats til Remi Lappm. gäld.

ändringar i anseende till Pastorat och werldslig styrelse. Begge såsom belågne ofwan om Torneå sockn i Westerbottn, och Kemi sockn i Österbottn, hafwa likwål blifwit råknade til närwarande tid under Torneå Stads Handels distrikt, ehuru dock derwid i sednare år någon ny författning är gjord, som på sitt ställe anmärkes. Torneå Lappmark har, sedan kyrkor börjat der anläggas i Kon. Carl IX:s tid, blifwit på 1600 talet(c) först råknad såsom lydande under nedre Torneå Pastorat men sedan fått fördelning til 2 Pastorat, Juckasjerfwi med Enontekis til Annex, och Kautokeino med des Annex Utsjocki. När Kautokeino 1747 efter Grånse tractaten kom at blifwa på Norrsta sidan, och Utsjocki i anledning deraf 1748 såsom afskildt swenskt Lappmark redan fått egen Pastor, samt Enontekis åfwen 1748 blifwit afdelt til särskild församling, (d) kom Torneå Lappmark at bestå af

(c) Den första kyrkbyggnad i Torneå Lappmark har skedd efter Kon. Carl IX:s förordnande i Enontekis 1600 och Juckasjerf 1603 enl. Tornæi utlago (se des beskrif. p. 24). I Kautokeino och Utsjocki äro kyrkor sednare anlagde, neml. på 1670 talet. I dock. Högströms beskrif. (p. 229) såges at Kon. Gustaf I låtit bygga en kyrka i Enontekis, som lär wara orätt.

(d) Innan Riks Grånse tractaten aflöts 1751 och Linien upgicks, hade i anledning af 1734 års defensive förbund emellan Sverige och Danmark, redan 1749 en Grånse Commiffion utstatat den sedan faststälte Riks Linien (se Grånse tract. tr. 1761 p. 309). I anledning deraf kom Kautokeino m. m. at blifwa på Norrsta sidan, se widare derom Gr. tract. p. 317, och gjordes ändring med socknarne.

af Juckasjersfwi och Enontekis Pastorat; men Utsjöcki öfwerst belåget (som erhöill Enari Capell i Kemi Lappmark til Annex) blef då lagt under Åbo stift, såsom öfrige Pastorat i samma Kemi Lappmark(e) hwilka af ålder alltid blifwit räknade dit. Under Kemi Lappmark har förut endast räknats Kusamo och Sådankyle Pastorat med deras Annexer, men, sedan Utsjöcki 1748 blef lagt til Åbo stift, och som sades ifrån Kusamo fecit Enari til Annex, har Kemi Lappm. kommit at fördelas i 3 församlingar, hwarom på sitt ställe handlas, näml. om Utsjöcki, Kusamo och Sådankyle Pastorater. Torneå Lappmarks 2 Pastorater anses til Areal widd mot 300 mil, men Kemi såges innehålla ungefär dubbelt deremot. Lages den Södre Lappmarks sträckningen, swarande til måst lika storlek, finnes snart möjligheten af hela Lappmarks Areala widd, at wara 1800 qvadr. mil. (f)

**Torneå Lappmarks** egentlige 2 Pastorat, Enontekis i Öster och Juckasjersfwi i Wester, synes efter Chartan utgöra en Trapezier eller af lång fyrkant, hvars winflar gå i det närmaste i Söder och Norr, samt Öster och Wester. Emellan södra winklenn ( $1\frac{1}{4}$  mil wester om Jonuswando masugn eller) unges. 8 mil S. S. Ö. ifrån Juckas-

(e) Enari kyrka, bygd 1639, war i början Capell til Kusamo under Åbo stift, hwarunder Kemi Lappm. alltid blifwit räknad och Utsjöcki sedan 1747. Masi Capell war på Norrsta sidan uppsatt emot Rautokelino för Norr-iges Lapparne.

(f) Se derom Nummärk. i West. B. Saml. p. 3.

Zuckasjerfwi kyrka, och den Norra wid Haldefjäll i Enontekis, räknas 21 mil, men emellan westra winkeln ifrån Ifwarsten wid Riksgränsen och den östra åt Veldowuoma mot Enari, blir ungefär 27 mil, och skall denne trakt utgöra omkring 290 mil, men eljest gör längden i S. O. och N. W. och bredden i S. W. och N. O. ungefär 15 til 16 mil, utan at räkna efter des många krökningar. På sina ställen är Torneå Lappmark i Zuckasjerfwi 10 til 12 mil i bredd, (g) men genom Riksgränsens krökning emot Enontekis (h) blir den på sina ställen endast 5 til 3 mil bred, och går sedan som en kil, 12 til 15 mil upåt Utsjocki til Skolajocki. Efter samma sträckning ifrån Uleå Lappmarks gräns, kan Torneå Lappmarks längd tagas til omkring 40 mil, up genom Utsjocki til Riksgränsen Kolmisoivi Madakjetsa

(g) Ifrån Muonioniska eller Öfwer Torneå gräns til Salwaswaddo Riksgräns är endast 5 mil. Största distancen är ifrån Jonuswando i S. til Haldefjäll i Norr, 20 mils längd. Bredd ifrån stora Neure i Wester til Veldowaddo i Öster mot Kemi 26 mil.

(h) Af Chartan ses huru Riksgränsen som för Torneå Lappmark gådt i Norr, wiker af i Haldefjäll emot Enontekis i Öster ifrån Fjällryggen, hwarigenom Kautokeino Pastorat kommit at blifwa på Norrsta sidan, som förut räknades til Torneå Lappmark, och bestod af Kautokeino, Afwiowara och Tena byar, eller Lappland, det förra i fjällen med 38 det sednare likaså med 22 Lappar och Tena wid Tena Elf med 4 Lappar. Kautokeino kyrka war upbyggd i Kon. Carl XI:s tid och feck 1673 egen Pastor; hade Tings och Marknadsplass samt Schola. Se dock. Högströms beskrif. p. 231.

dakjetsa genom kröfningarna. Efter gränsemätningen utgör Riks Linien, emellan Sverige och Norrige öfwer 49 mil för Torneå Lappmark(i) emot Suckasjerfwi och Enontekis, men sedan  $26\frac{3}{4}$  mil omkring Utsjocki.

**Riksgränsen** som här upgecks 1763, 64, 65, börjar emot Luleå Lappmark wid Iswarsten, och går med många kröfningar och buckter för Torneå Lappmark emot Norrige up til Skolajocki längst i Norr(k) öfwerst i Utsjocki, och sedan ned til nämnde 3 Rikes landsrå Kolmisojwi der Ryssland möter, hwilken sträckning utgör 76 mil. (1)

Genom

(i) Ifrån Luleå Lappmarks gräns eller Rainawaggs-röset är til Halde-röset för Torneå Lappmark emot Suckasjerfwi och Enontekis 28 mil 3 fjerd. 3945 al., sedan til Beldowaddo efter kröfningen i Öster emellan Kautofeino 20 mil 2 fjerd. och 3008 al., sedan i Norr up til Skolajocki efter Tena Elf 23 mil 2 fj. 3867 al. och sedan til Kolmisojwi 3 mil 1617 al., blir ungef. 76 mil i hela omkretsen för Torneå Lappm. distrieten efter Riksgränsen.

(k) Om Swenska Lappm. gränsen emot Norrige, har i äldre tider varit flere twister, äfwen om skatten af wißa Lappm. trakter Kronorne emellan. (Se derom för Kon. Gustafs tid 1551, v. Dalins 3. d. 1 afd. p. 429, och Carl IX 1610 ib:m 3. d. 2. afd. p. 606.) Om skilnad emellan Rysska och Swenska Lappm. 1595, se v. Dalins hist. 3. d. 2 afd. p. 322.

(1) Enligt 11 Art. i Gränse-trakt. 1751, skulle alla Prentent. som någondera Riket eller dess undersätare förmente sig ega, öfwer den då faststälde gräns, uphåwas och dödas, i följe deraf efter 5 Art. tillades Sverige jämte egen g:l skatt, äfwen den skatt Norrige upburit af Umeå, Wapps, Hans och Grans by Lappar, samt Enari och Utsjocki skatten, men Kautofeino och Afwiowara kom deremot alldeles under Norrige.

Genom denne Gräns-Linie, har Torneå Lappmarken, som förut sades gådt intil Norra eller Ishafwet, på några mil derifrån blifwit affskildt, så at ifrån Utsjocki kyrka til Warangers fjård nu lærer wara 5 mil och til Wardhus 14 à 15 mil, men ifrån Swenska gränsen sida om Skolajocki til förenämnde Warangers fjård 2 à 3 mil. (m)

**Juckas-**

(m) Enl. Öfwer Dir. Marelii Ann. i R. W. A. S. 1771 p. 190 går Riksgränsen ifrån Ifwarsten til Rainawaggs och Kalamjocks röset, sedan til Allagais—Kaderoimi—Stora Neuri, Wuokiatsa, Keudno-Röset, Polno-Röset, Hjerta på Dödrichsfjäll, Koimwarack, Wuoskon-modka, Kepanwara, Tarselwara, Tiaudiwara, Haukiwuosma, Rauditiolma, Rostosund, derest skilnad räknas emellan Juckasjerfwi och Enontekis; Sedan åt Moskonmodka, Diorro kaisa, Kockin-modka, Kalkogob, Marsellwara, Tolibupuk, Poatjugs röserne, Fjällryggs röset Ortas Djwi, Kaudas Kais röset, och så til Halde röset, dit Riksgränsen så mycket möjligt warit följt land- och fjällryggen, men enl. R. W. A. S. 1772 p. 12 wifer Riksgränsen af ifrån Fjällryggen wid Haldefjäll och följer landryggen til Pokawara röse och sedan til Beldowaddo röset efter skilnaden emellan Enontekis och Kautokeino, hwilken sednare sockn nu är på Norrsta sidan. Ifrån Beldowaddo wänder gränsen om til Norr til Skeckemjocks röset, går derifrån efter Skeckemjocks bäck til Enari jocks infaller, som sedan får namn af öfra Tana eller Enari Elf, och vidare kallas nedre Tana Elf, som gör gräns emellan Sverige och Norrige tils Skolajocks bäck infaller, der Riks röset är, hwarefter samma wattuled faller in i Norrige och går til Tana fjården; men Riksgränsen, som der kröjer, går ned åt Öster, öfwer Harimatfjaidi Polmatjaure—Pitjus marast och Kolmisojwi Maddatjatsa, der egentligen Norrige sluter och Ryska gränsen möter, mot Norriges och Ryßlands gemensamma land Neidan eller Neu-

## Tuckasjerfwi Lappmarks Pastorat.

**Gränsar** närmast til Öfwer Torneå sockn och Uleå Lappm. (n) och såges innehålla 20 til 24 mil i längd och 10 til 12 mil i bredd. (o) Ifrån Öfwer Torneå sockns landtrå i Söder til Riks gränsen i Norr räknas alt efter Liniens Eröfning tvårt öfwer 12 til 16 mil, men ifrån Uleå eller Gelliwara Lappmark i Väster til Enontekis Lappm. början

dama. Samför N. Gr. tract. p. 335. Efter Bar. Tilas Præf. tal 1765 p. 77 äro Torneå fjällen mer och mer flacka och långslutande än Uleå fjällen.

(n) Miltalen innom Lappmarkerna blifwa ofta olika anförde, genom förvirring af gamla och nya milar, af hwilka de förre endast äro  $\frac{1}{2}$  milar. Torneå Elfs sträckning genom Tuckasjerfwi tages af någre til 21, andre til 18 mil såsom detta Pastorats rättaste längd, derefter räknas ifr. Öf. Torneå landtrå til 1:sta Nybygget i Kucku 1 mil, til 2:dra Nybygget Wittangi  $1\frac{1}{2}$ , vidare til kyrkan 5 mil, så til nedre ändan af Torneå träsk 5 mil, öfwer Träsket (8 eller rättare) 5 mil, och sedan til Riksgränsen  $\frac{3}{4}$  mil.

(o) Sedan Raitoms bylag, som räknades förut til Torneå Lappmark, wid Gelliwara sockns inrättning i Uleå Lappmark 1740 blef ditlagd, har Raitoms byns distrikt blifwit räknadt til Uleå Lappmark, och Galix Elfwen tagen til skilnad emellan Tuckasjerfwi och Gelliwara. (Samf. Uleå beskr.)

början i Öster 14 à 15 mil. (p) Areale innehållet för Tuckasjerfwi ensamt tages til 160 à 170 qvadr. mil. Namnet är förmodl. af Tuckas Jerfwi (träsk) derigenom Elfwen löper, 1 mil långt  $\frac{1}{8}$  mil  
 3 bredt

(p) Gränsen i Söder eller landträ, som skiljer Lappmarken ifrån Öfwer Torneå sockn, upgefs 1754, och tar sin början för Tuckasjerfwi wid Calix Elf  $1\frac{1}{4}$  mil Väster om Jonuswando masugn, der den går förbi 8 mil nedan om Tuckasjerfwi kyrka, och sedan unges.  $6\frac{1}{2}$  mil i N. O. til et berg (emellan Lainio och Muonioniska) wid namn Mariawara, 2 mil öster om Lainio elf, så at samme Landträ sträckning för Tuckasjerfwi gör i näraste mot Öfwer Torneå 8 mil, der Enontekis börjar. Gränsen i Väster börjas efter Eccles. DireA. skrifvelse af d. 15 Jan. 1746 (som beropar sig på Chartor) wid Landträet  $1\frac{1}{4}$  mil Wester om Jonuswando masugn, följer så Calix Elf 11 mil i W. N. W. up til öfre ändan af Calix träsk, och sedan 8 mil i Wester til Riksgränsen och Isvarsten. Emot Norr utgör Riksgränsen Tuckasjerfwi skilnad, som efter 1766 års rörlägg. beskifning med sina krökningar gör 20 mil, men i rätt linia ifr. Isvarsten til Rostosund allenast 12 mil der Enontekis börjar. 3 Öster räknas ifrån Rostosund (wid pass 2 mil Öster om Lainio elf) i rätt linia tvärt öfver til förenämnde Mariawara eller Pefingi, unges. 15 à 16 mil, der Öfwer Torneå sockn rå emot Enontekis och Tuckasjerfwi möter. Af Chartan ses, at desse Lappm. socknars bredd, wid deras nedre ända emot Torneå hopdrages til 6 à 8 mil, men ökas längre up til 11 à 12 mil. Tuckasjerfwi Pastorat anses nu största delen inneslutas af Calix Elf i S. W. och Lainio Elf i N. O. hwarefter medellängden tages til 16 och bredden til 9 mil och hela widden til 160 eller 170 qvadr. milar. Rautokeino som nu lyder til Norrige, ligger Norr om landtryggen emellan fjällen, och har warit af gammalt såsom affildt från nästgränsandes umgänge.

bredt, derwid kyrkan är anlagd; heter på Lappiska *Tioggeres-jauri*, samlings(ställe)sjö, efter de fordnader hållne sammankomster. (q)

**Tuckasjerswi kyrka** blef, som sadet, anlagd efter Kon. Carl IX:s befallning 1603, wid den wattuled som löper ifrån Torneå träsk, 5 mil ofwanföre belåget, men ungef. 16 mil ofwan om Kengis, eller  $7\frac{1}{2}$  mil ifrån Ofwer Torneå sockns landtrå, och omkring 34 mil ifr. Torneå Stad. (r) Denne kyrka af trädd, blef ombygd 1726 (s) men har utom wanlig skrud och prydnader, inga särdeles

(q) Dels för handels idkande med Lapparne, dels och för Gudstjenstens hållande, som stedt fordom Sultiden innan kyrkorne bygdes.

(r) Andre räkna endast 32 mil hit ifrån Torneå stad. Polhögd wid denna kyrka är efter Sjö. Direkt. Marells observ. 67 Grad. 50 min. Närmaste fjällen ligga 2 mil til kyrkan, men stora fjällsträckningen går ännu 5 mil längre derifrån. Til Norrste stranden räknas härifrån 19 mil, til Gnontekis kyrka 10 à 12 mil.

(s) Kyrkan ligger på en udde  $\frac{1}{4}$  mil från Öfra ändan, wid norra sidan af Tuckasjerswi träsk, af 1 mils längd, der Torneå Elf framlöper, och har en wacker utsigt. Innan denna kyrka bygdes, har i denna trakten varit det nämnde samlings stället, hwarest inwånarene i negden kommit til hopa då de fordom blifwit besökte af Präster ifrån N. Torneå, som har besörgt om Gudstjänsten, och synes ännu teckn efter hus på jödostra ändan af träsket, hwarest samlingsplatsen varit. Tuckasjerswi är en finst brytning af Lappiska orden *Tioggeres jauri* (Samlings träsk) och har således orten deraf fått namn. Uti Doct. Höglströms Missionsförrätt. 1741 tr. 1774 finnes p. 3 Kon. Gustaf I:s bref til Herr Michel N. at befordra det Lappar i Torneå måtte komma til sanskyldig Christendom. År dat. 1559.

deles märkvärdigheter (t) utom 3:ne Minnes taflor af främmande besök. (u) Biskop Kiörnings visitation i denna Lappmark 1751, ansågs och såsom sällsynt. (x) Som redan är sagt lydde Torueå

J 2

Lapp-

(t) Denne sockns Prästgård är Affecur. i allmänne försäkringsfonden (1785 Svr. tid. N:o 62). Kyrkan är både utan målning och Bildthuggare arbete och vår byggnaden i öfrigt märke af Byggmåst. osunnighet; uti Kyrko boken såges kyrkan först blifwit bygd 1611 i Landshöfd. Krusbiörns tid, men det är orätt, ty kyrkan anlades som är sagt 1603 och den nämnde Landsh. var först på 1640 talet.

(u) Utaf dessa 3 taflor, hafwa Fransöf. de Fercourt, de Corberon och Regnard 1681 d. 18 Aug. tecknad t den ena Latinske verser, så lydande: Gallia nos genuit &c &c, se Tuneld p. 127, Högstr. p. 230. Sfr Warmh. Bibl. Sv. p. 109. På samma tafla har en Italienssk Adelsman skrifwit sitt namn 1783 d. 5 Julii Marquise Paolo Arconati Visconti. Den andra taflan är med inristade Latinske verser 1718 d. 13 Junii af Engländaren Aubry de la Motraije. 1792 d. 4 Febr. har och Præsid. Car. Rich. de Vesvrotte lemnat sitt minne på samma Tafla, Lat. verser i stenstil. På den 3:dje taflan är minnet bibehållit af Præsid. Baron Gyllengrips besök 1736 d. 21 Junii, medelst Latinske verser, på den samma har Prosten J. Wegelius tillsatt verser, som han kallar Echo ex Alpibus. En tafla (berättas i Lärda tidn. 1752 N:o 26) skall blifwit uppsatt här i kyrkan öfwer Kon. Ad. Fredrics och Drott. Lov. Ulricas fröning med Swenska verser författade af Bruks idkaren N. P. Foug, men finnes ej nu i behåll.

(x) Derom nämnes Lärda tidn. 1751 N:o 33 & 36 och såges, at ingen biskop förr besökt dessa församlingar, både Tuckasjerfwi, Kautokeino och Enontekis fingo då visitation. Samma gång begrof Bistf. Kiörning den 81 års g:le Kyrkoh. Tornberg. Om de resande som

Lappmark i början, sedan kyrkor byggdes, under Med. Torneå Pastorat, men 1673 blef Zuckasjerfwi särskildt Pastorat med Enontekis til Annexa, (y) hwilket sednare härifrån afskildes 1748, och såsom redan är nämnt, blef åfwen afdelt Pastorat. Således har Zuckasjerfwi blifwit på flere sätt minskat Pastorat. (z) Gudstjänsten hålles nu måst på Finska. (a) Pastors boställe nära wid kyrkan har ingen

besökt denne Lappmark är förut nämnt West. B. B. p. 266. Baron Cederhielms och Professor Meldercreutz resa 1736 nämnes i Drufvas Am. tal 1785 p. 14, åfwen om de la Motraijes resa 1718; i Euleå saml. är ock nämnt om flere resande åt den Lappmarken enfskildt.

(y) Den förste hit förordnade Kyrkoherde war Joh. Kempe 1671 som 1682 fect Transp. til S. Torneå; förste Communiſter blef Sirma 1675 i Enontekis. Således lydde Torneå Lappm. långst under Torneå socknars Pastorer. Intil 1720 har Zuckasjerfwi anjeds som regalt.

(z) Utom det Enontekis (såsom Annex) härifrån blef skildt 1748, lades ock som sagt år Gaitoms bylag i W. eller S. W. som skattade 46½ d. Smt härifrån til det nya Gellivara Pastorat i Euleå Lappm. 1742. Skattläggn. i Lappmarken skedde 1695 och stadfästes 1698, se Kongl. Patr. Sålff. Journal 1784 p. 161, då wiß Lappskatt ålades. Jfr Modées VII Tom. p. 5319.

(a) Enligt Biff. Kiörnings förordnande wid 1751 års visit. borde här nyttjas endast Finska både i kyrkan och Scholan. En del Kalaswuoma Lappar kunna ej finska, och flere äro mycket swaga i språket. För den orsak predikas åfwen ibland Lappiska i Zuckasjerfwi. Det beſynnerliga är at Jul och Nyår, då Lapparne äro samlade här ner wid kyrkan, predikas förberedelsen på Lappiska och betraktelsen (efter Evangelii upläsande) på Finska i språket.

ingen öppen åker. (b) Han njuter 30. t. årl. af Torneå sockn 10:de korn, 6 Rdr 32 ff. i pgr och Pastoralier efter 1696 års förordnande för Lappmarken. (c)

*Scholan* blef först inrättad 1742, för 6 barns undervisning och underhåll årl. på Publiqve stat, (d) ehuru redan byggnad dertil anlades 1726; bostället är ock nära wid kyrkan. (e) Här underhålls

I 3

(b) Åfren war så swag at Prästerff. på v. Conflit. tilstånd fått lägga åfren i linda och kan der födas 12 à 15 kor. Menar hafwa förr endast nyttjats til förslor, men Lörjan är nylig gjord at hålla hästar wid Prästgården. Om Prästg. ågor i Lappm. se Kongl. resol. 1749 Wilkman p. 1053, åfwen 1762 års Riksd. tidn. N:o 112 om wiße ågor derunder til 1 Hemman.

(c) Se derem Wilkm. Eccles. wärk p. 533. Sedan Pastoratet blef delt, får Pastor här behålla det som förut gafs Comminister i Enontekis, en Menstek af hwar statte rök. De öfstatlagde gifwa et för alt såsom Påstpeng, en liten Menstek. Se vidare Ang. S. p. 325.

(d) Om denne och flere Scholars inrättande se Kongl. bref 1723 & 1739 i Wilkman p. 339. Lars Engelmärk hithen som första Skolmästare 1743, och blef Kyrkoherde 1752. Bostället består af 1 bygning med 3 rum samt bod och badstuga, åfwen nödiga Ladugårds hus.

(e) Skolmäst. upbår årl. 188 Rdr 35 ff. med egen lön, och stat til Scholan, han håller deremot de 6 barnen fritt med kläder och föda efter ortens bruk, utom undervisningen och nödige Skolböckers hållande; har dock apart til wiße husgeråds och Sångklåders perfedlar. Skolmästaren eger rätt för andra til upodlings mark til  $\frac{1}{2}$  mantal. Hittills är dock ej andra egor härunder (utom gårdägärdet) än myrslogar på 1 til 3 mils afstand, med swag höfsångst. Denne Schola tjänar ock för Enontekis.

hålles desåutan 2 Catecheter som hafwa 6 Rdr 32 ff. lön årl. hwardera. (f)

**Juckasjerfwi Pastorat** war tilförne delt i 2 Lappm. trakter som kallades öfre och nedre byn eller **Tingiwara** och **Siggewara** hwilka dock ej woro wiså bebygde byar, utan som i de andre Lappmarker, olika sträckningar af Lappland, hwarest Lapparne hade sitt måsta tilhåll. (g) Men i sednare tider hafwa Lapparne sjelfwe gjordt en annan fördelning af 4 byar neml. 2 på N. Öst. sidan om **Torneå Elf**, **Saariwuoma** emellan **Lainio** och **Wittangi** Elfwar närmast **Enontekis**, och **Talma** der nedan om emellan **Wittangi** och **Torneå Elf** samt 2 på S. W. sidan **Rautuswuoma** emel. **Torneå** och **Rautus** samt **Kalaswuoma** emel. **Rautus** och **Kalix-Elf** mot **Gelliwara** sidan. Utom dese åro flere widt fringspridde Nybyggen, som måst bebos af Finska Åboer, och der til åro någre Swenska eller Brüksarbetare under Swappawara kopperwårk. (h) Således består detta Pa-

(f) Om wintren hålles och Gudstjensten på förhörs resor i fjällen, utom deså samlas årlig på wiså tider **Sauri**-**wuoma** Lappar wid **Soppero** nybygge 6 mil från kyrkan, der Pastor håller åfwen Gudstjenst och förhör.

(g) Denna fördelning anföres af **Tuneld**, först **Tingewara** närmast **Norrå** gränsen af 3 Lappland och **Siggewara** med 88 Lappland. Doctor **Högström** i sin beskrif. p. 230, nämner de nuwarande fyra Lappbyar eller Lappm. trakter **Sariwoma**, **Talma**, **Rautuswoma**, och **Kalaswoma**, alla efter wattudragen nämnde.

(h) Swappawara kopperwårks folk N:r war 1782. 53 Personer (och **Torneå**s masugn underliggande 53, se W. B. S. p. 246, fästnämnde utom Lappmarksrå).

Pastorat både af Swenskt folk, Finnar och Lappar, utan at råfna Jonuswando bruks-folk som lyda til Df. Torneå sockn eller Kengis Bruks-församling, ehuru masugnen ligger innom Lappmarks rå. (i) För närwarande tid tages Suckasjerfwi församl. til 1100 Personer men har för några år sedan warit mera talrik. (k) Orsaken

§ 4

til

Genom dessa Bruks arbetare äro Swenska folket måst hittommit, och hafwa de bibehållt samma språk. Tornesors arbetare råfnas under Kengis och ligger innom Df. Torneå sockn rå, således ingen gemenskap med Suckasjerfwi folk N:r.

(i) Jonuswando arbetare woro 1782. 95, som gå til Kengis kyrka, se W. B. S. p. 246. De uptagas icke i Suckasjerfwi folknúmer, råfnas ej heller til denne församling ehuru masugnen ligger innom Lappmarksrå, dock råfnas Jonuswando i rättegångsmål under Suckasjerfwi se W. B. S. p. 264.

(k) På 1750 talet utgjorde Suckasjerfwi Pastorat omkring 300 Hushåll. 1750 war folk N:r:n 1298, 1754. 1390, 1760. 1221, 1767. 749 och 1774. 888, sistnämnde år woro 677 Lappstte och 211 Nybyggare med hustrur och barn, som gjorde med bruksfolk tilhopa 167 Hushåll. Se R. W. A. S. 1777 p. 46. Förr än 1750 börjades ej hålla räll öfwer folknúmer, förut antecknades endast årl. födde och döde ifrån 1725, som efter folkets af- och tiltagande warit föränderligt. På 4 år 1725 til 29 S. 215 och † 68, 1750 til 54 S. 253 och † 82, 1770—74 S. 150 och † 23. Se vidare R. W. A. S. 1779 p. 56 &c med Courieuse anmärk. af framl. Kyrkoh. Jac. Turdfjæll. 1733 war S. antal störst 59 men 1764 minst 19. Årl. medeltalet har warit 41. 1750, 58 och 1760 har Mortaliteten warit störst, i det 62, 64 och 73 då aflidit, men 1725, 45, 65, 67 och 68 minst, då endast 7 å 8 årl. dödt. Medeltalet af dödsnúmer har warit 22 årl.

til minskningen skall hårrört af Renars påstsmitta i sednare år, som wålt många utflyttningar. (1) Nu har åter folkmängden något ökat, så at den 1782 upgafs til 1152, neml. 877 Lappars och 223 Nybyggares samt 52 Bruks folks. Af desse woro 122 Lappska hushåll och 26 Nybyggare, indelte i skatten, men 75 oskattlagde Lapphushåll, och utgör denne sockns Lappskatt 79 Rdr 18 sk., men Nybyggars skatten 26 Rdr 22 sk. (m) Nybyggarene

(1) Orsaken til den stora Folkminskningen emel. 1754 och 1763 (N.B. 1754 war 1390 och 1763. 881) war Ren-sjukdomar som dödade större delen Lapparnes Renar hwarigenom Folket blefwo fattige och flyttade dels åt Norrige dels til Swenska landsbygden. Någre af Lapparne hafwa dock sedan kommit tilbaks, men de fläste uteblifwit.

(m) 1695 blef skatten för Torneå Lappm. utsatt til 356 d. Smt och betaltes då af 132 skattedragare, ibland hwilka nämnes och Wittangi, Taborgsbergs eller Parakawara och 3 Lainio Nybyggare. Sedan Rautokseino och Gnontekis härifrån blifwit skilde, har och Juckasjerfwi lappskatt kommit at förändras. 1775 skall Lapparnes utlagor bestigit til 143 d. 12 öre Smt. Skatten utgår nu efter Lapparnes förmögenhet i anseende til Renafweln; i början erlades här skatten för wißa land. Då en Lapp har 24 å 30 wajor eller Renhonor, anses han kunna betala skatt. Den erlægges ifrån 24 öre til 5 å 6 d. Smt på Lappmannen, efter des anseende och egande Renhjord. Efter Riksd.-beslutet 1765 erlægga Nybyggare i et för alt 20 d. Smt eller 6 Rdr 32 sk. skatt för mantalet, och woro desse Nybyggen här 1782 ansedde för  $3^{26/32}$  mantal. Uti Act. Lit. Ups. 1728 p. 473, tages Juckasjerfwi och Gnontekis tillhopa för  $72^{3/4}$  mantal, och Rautokseino til  $37^{1/2}$ ; 1766 i Tunæi Herdaminne nämnes Juckasjerfwi med 91 Lappland och 8 Nybyggare röfar. Enl.

byggarene äro åfwen i Denne Lappmark widt kring-  
spridde och måst af finst slägte, en dels (i sed-  
nare år uptagne) egor ännu under frihet. (n) Lapp-  
parne flytta här som i andra Lappmarker af och  
an så innom sine så kallade Lappland eller by-  
trafter, rättare Landsstreck, emellan wattulederne,  
som up åt Själlen hwarom nämnt är. I slutet  
af April eller när skaran blir för stark på snön,  
at Renarne få swårt om föda, och då de i skog-  
landet ej så wäl kunna hållas tillsammans, begifwa  
Lapparne sig up åt själlen, der de wistas tils mot  
Novembr., då snön blir der djupare, och flytta  
då derföre ned til skoglandet igen, och ofta ånda  
ner til Landträ. Eljest flytta de måst hwar 14:de  
dag sina boställen uppå skoglanden.

**Om Lågenheter och Märkwär-  
dige** ställen märkes följande: Tings-, Up-  
börds- och Marknads-ställe är wid kyrkan  
deräst årl. i början af Februarii Handlande ifrån  
3 5 Torneå

R. W. A. S. 1779 p. 62, utgjorde 26 Nybyggars-  
hushåll 1774 endast 168, och 10 hushåll bruskfolk 43,  
samt med 167 Lapphush. som då utgjorde 677, til-  
hopa 888 Personer. Då woro 89 Lappar som drogo  
skatt, och 78 oskattlagde, således är på de sednare 8 år  
en tilökning i folknumern mot 300 Personer.

(n) Af skattlagde Nybyggen äro 6 jämte Torneå Elf,  
men 8 mil emel. det öfwersta och nedersta; 11 ligga  
wid Lainio Elf och 7 jämte Galix Elf, af hwilka 2  
tilhöra brufen, hwaraf 2 äro obebodde. Af Lapparne  
war denna tid allenast En, som ifrån Barndomen  
warit ibland bönder och nu den enda af sitt slägte i  
orten, som hade Landtman näring eller åkerbruf.

Torneå hitkomma, (o) och hålla Marknad, då åfwen Håradshöfdingen samma tid förrättar ting och Kronobefallningsman bestrider upbörden, hwar: til wiåa Hus och bygnader här blifwit upsatte. (p) Som förut är nämnt råfnas Tuckasjerfwi til Norra Lappmarks Jurisdiction, men förtjenar märkas, at på långlig tid aldrig någre mål härifrån blifwit wådjade til Lagmans Rätten. (q)

**Handeln** som påstår flere dagar sker dels i byte mot waror, dels mot Specie eller förarbetat Silfwer och Koppar, de förmögnare taga nog Contant, men de fattigare föga mera än til skatten åtgår efter gammalt alt i Silfwerpenningar. (r) De måst begärlige waror äro:

Bly,

(o) De Handlande resa med skjuts af hästar til Öfwer Torneå, 8 eller 10 mil (Se W. B. Saml. p. 271) och nyttja sedan Renar up i Lappmarken, på 33 til 40 mils wäg ifrån Torneå Stad till Tuckasjerfwi och Enontekis marknadsplatser..

(p) Deå äro upbygde som bodar med kamrar derwid på alla Lappmarks marknadsplatser.

(q) I anseende här til skall Lagman öfwer Lappm. sållan hafwa någre mål at afgöra, emedan orten liksom aldeles glömt, at de ågt särskilt Lagman, hwarföre och den syzlan efter Lagman Qvists död uphört såsom nämns i W. B. Saml. p. 331. I Torneå sednar äro deå flere tingsmål ib:m p. 322. Håradsh. i Torneå norra Jurisd. som håller Ting i denna och Remi Lappm. (W. B. S. p. 11) har årl. öfwer 300 mils Tingsresor, se Högstr. beskrif. p. 240.

(r) Hårom widare i Doct. Högströms besf. p. 245. Carolins råfningen har af gammalt varit måst bruklig, som gålt: 4 sex st. eller Specie Carol. 4 d. 16, och i dubbel deremot. Jorba dala i Riksdaler, Skattedala

Bly, Krut, Bålden, Sampa, Kornmjöl, Tobak, Walmar, Salt, Swafwel, Grofwa Klåden (Grönt och Gult, Blått och Rødt), Sakringar, Grytor, Nålar, Ritlar och Smiden, Skjutgewår, Tenflaskor, Silfwerbågar, Kosor och Skedar, Ringar m. m. (s) Brånwin har altid warit en begårlig wara. (t) Lapparne försälja allehanda skinnwaror, hwaras Renhudar 3 til 4000 årl. gjør det måsta; åfwen gjorde handskar och stöflor deraf, samt Renkött (frusit), Tungor och Ost, likaledes något Torr-fisk, Gåddor och Bastrep. Nybygggarne aflåta något Smör, Fisk, Skinnwaror och Lim. (u) Fogel kom-  
mer

I Plåt, Laddidala i d. Rmt v. f. w. Huru mynttecken ansågs i Lappm. 1718 se v. Stiernman. Oec. S. VI d. p. 558. Torneå Stads handlande hafwa hittils enjamt besökt Suckasjerfwi och Enontekis marknad.

(s) Något här om förut nämnt i Ang. S. p. 328. Hwarje Lappmark har eljest sitt egna beräkningsfått, och åfwen Waru Sortiment. Utom de större wintermarknader, hålles här ej små marknader såsom i nedre Lappmarkerne (Matsmåß eller Wårfrutiden på 2 à 3 dar). Sämfor Högltr. p. 244. Hudar af tama och wilda Renar utgör det måsta af ortens producter til salu. 1780 intullades i Torneå Stad endast wajffin 3473 ft. och 1845 ft. orhudar, ihopa 5318 ft. Renhudar.

(t) Huru Brånwin altid blifwit i Lappmarken måst wårderat se Högltr. p. 127. Efter författningar i sednare tider sedt brånwin ej säljas på marknadspl. innan marknad war utlyst. På 1740-talet war det aldeles förbudt at säljas. Nu förtiden hitföres det af Ofre och Nedre Torneå boer och Handlande i synnerhet wid marknaden. Lagerställen äro ej här inrättade.

(u) Lim tilwårkningen skedde en tid för Oecon. Direct.

mer sällan hårifrån, som deraf ej finnes särdeles tillgång i Lappmarken.

**Utom Prästerkapet** och Kronobetjening samt Bruksförwaltare, finnes inga Stånds- personer eller Embetsmän i orten. (x)

**Bestaffenheten af Landet**, är såsom i de andre Lappmarker. Widden för detta Pastorat (162 mil) består af en myckenhet större och mindre onyttiga myror emellan mångfaldige träsk, sjöar och wattuleder, derutom åt Torneå sidan, finnes wål widsträckt skogstrakter men emot Själlsidan, endast bergshögder, och ju närmare aldeles kale utan skog. Dese Bergeåsar sträcka sig åt alla sidor ned åt Lappmarken ifrån stora Själlryggen som Riks Linien merendels följer. Då man på de högsta berg ser öfwer de andre, synes Zuckasjerfwi i W. och N. omgifwen såsom en ringmur af fjällberg.

## Själl-

Hellant, åfwen som Hornaspning, den han här låt fortsätta, nu mera kofas lin både i Enontekis och Zuckasjerfwi, måst af Nybyggare för egen råkning, som årl. kunna aflåta deraf 2 til 300 lispund. Hornaspningen har deremot afstannat (se best. om Lappste limet R. W. A. S. 1740 p. 221). Korgar göras ej mycket i denna Lappmark. Wärfwerfkinu säljes något hårifrån.

(x) Oecon. Direct. som tillika är Kronobefallningsm. är boende i Torneå. I sednen är Kronolånsman och 4 fjårdingskarlar, som kallas Skickare. En tid har Lappmarken hört under landsfogderierne men har i sednare tid fått sin egen fogde, som den förut hade efter förste inträttningen.

**Fjällbergen** äro en del redan nämnde efter Riksgränsen(y) och finnas til större antal än de kunna nämnas, men äro af lika beskaffenhet, som i de andre Lappmarker. De wästre synes mera klippiga och branta, och ses på längre afstånd med sina spetsar stiga up åt skyn, och med sina bratta och tvåra fall, likasom hota at falla mot hwarandra. Fjällen i Norr äro mera jämna, hafwa ock ymnigare renmåsa än de Westre; i dällderna emellan en del högder wäxer på sina ställen et fint gräs. I öfrigt hafwa de ej annat än wanliga fjällväxter(z) och i grannskapet går skogen här som i andre Lappmarker i afstånd. (a)

## Wattu=

- (y) Utom hwad p. 127 här redan om fjällen nämnes, ses widare S. Direct. Marelii B. A. S. 1771 p. 183 & 190 berättelse, som anförer alla wid Riks Linien bekante fjäll ifrån Rainawaggs röset mot Euleå gräns, til Haldefjälls mot Enontekis, der Linien wiser af ifrån stora fjällen i Wester til Öster, som jagdt är för Rautokeino sockn. De högre fjäll wid samma gräns är Poinatjock, Poinarepi, Allagais, Schangli, Kaderwiwi, Stora Neuri, Woidaswari o. s. w. Jämför R. B. A. S. 1771 p. 183. Om Fjällens högd emot Hafwet se Johan Törnstens Ann. R. B. A. S. 1787 p. 226.
- (z) Om Fjällväxterne är förut nämnt, äfwen i Fiellströms Differt. om Lappmarkerne. Om nyttiga fjällväxters plantering i Lappm. se Linnæi Ann. R. B. A. S. 1754 p. 182, der föreslås röda gran, Lärketräd, Sib. Ceder, Angelica m. m. Den sistnämnde wäxer nog ymnigt af sig sjelf utmed Elswarne. Om Magist. Liljeblads försök med Islandsmosa til bröd här i orten se 1789 Allm. tidn. 2 d. N:o 43.
- (a) At få något begrep om Fjällens utfigt och högd, må man föreställa sig en sträcka wid hwarandra samman=

**Wattuleder** äro ock många i denna Lappm. de fläste ifrån sjelfwa fjällen hwarest här som i Södre Lappmarkerne wattenet fördelas åt både Norrige och Sverige. (b) Torneå Elf som i Of. Torneå sockn af 2 stora hopgående grenar nedan om Kengis, får sitt betydliga anseende (c) kommer med den westra ifrån Zuckasjerfwi och får der anseelige tilökningar af flere mindre wattuleder. Den största grenen rinner ifrån Torneå träsk en

6

hängande Berg, på hwilka åter ligga andra berg til 2 å 3 hwarf högt. Luftens wäldsamhet i anseende til blåst och köld, förmenes wara orsaken, at fjällen och des närmaste trakt är aldeles utan skog. Granskogen börjar först blifwa osynlig, Tallen går något närmare, och står til slut här och der bland björkbuskarne, sedan synes ej annat än frokige och qwistige björkar af 3 til 5 al. längd, närmast fjällfoten och i en del djupare dalar deromkring gifis ej annat bränsel än wide, stundom ock det så kallade Rypis. De öfrige ställen äro aldeles bare. På sjelfwa fjällen wäxer Betula nana och andre allmänne fjällwäxter. Efter Baron Tilas utfago (W. A. Præf. tal 1765 p. 77) blifwa Torneå fjäll allt mer och mer flacke och långslutande. Se ock Ann. i K. W. A. S. 1768 p. 77 om Torneå fjälltrakt i anseende til skogswäxten; äfwen Dalresan 233 om Fjällbergen.

(b) Ifrån Suggirepi i Allagaisfjällen, kommer en bäck som delar watten både åt Tjonojaure och Tjono Elf til Norrige och åt Roupsodsjäure som rinner til Torneå träsk och Sverige; lika så ifrån Nostojäure i Landt-ryggen går äfwen watten åt ömse ställen, äfwen är wid Koltajäure dylik wattudelning. Sfr K. W. A. S. 1771 p. 181.

(c) Se derom West. B. Samlingen p. 221 & 250. Om Torneå träsk se Lård. Tid. 1772 p. 270.

6 eller 5 mils lång sjö up emot fjällen, 5 mil ofwan om Juckasjerfwi kyrka, som är sammelsplats för flere mindre fjällwattn. (d) Denne Elf som i början går på 2 til 3 mils afstånd, jämn-sides med Calix Elfs norre gren som för Gelliwara gör skildnad mot Juckasjerfwi, (e) får innom denne Lappmarks sockn, flere tillopp af större wattuleder så som Rautus och Wistas ofwan om och Wittangi Elf nedan om kyrkan, och längre ned af Lainio Elfwen, utom andre smärre åar. (f)

Torneå

(d) Ifrån Paitasjerfwi träff 5 mil från kyrkan går watten til Kalasjerfwi  $3\frac{1}{2}$  mil wester om kyrkan, och så til Kalasjocki eller Kalix Elf; detta första 2 mil långt  $\frac{1}{4}$  mil bredt träff. Wistaså börjar mot Svarsten, går sedan til Paitasjerfwi men är endast från nämnde träff farbar  $1\frac{1}{4}$  mil med båt för bratta fall som ske från fjällen.

(e) Wid Jonuswando  $22\frac{1}{2}$  mil från Torneå lemnar denna wattuled  $\frac{1}{3}$  unges. til Tårände Elf som efter 1 mil faller derifrån in i Calix Elf, sedan får likväl denne Torneå westra Elf stora tilöfningar innom Sver Torneå Nå, jfr West. B. S. p. 202 & 251; Rautas Elf rinner i norr, går förbi Luosawara i norr, den utfaller ifrån et 2 mils långt träff som kallas Rautosjaure, ifrån Alliswagnidaln och faller i Torne Elfwen 2 mil ofwan för Juckasjerfwi. Wattuleden ifrån Rostosund och Wittangi samt Lainio Elfwen, gifwa betydliga öfningar i Stor Elfwen. Wittangi jaure 3 mil norr från kyrkan utfaller 5 mil nedanom, och Lainio Elfwen ifrån Rostosund (som en del gör gräns mot Enontekis) utfaller nedom Tornesfors i Stor Elfwen 5 mil från Kengis.

(f) Emellan Svarsten och Kainawaggs röse wid Jofatis mörka delas watten så, at de Östan och Sunnan om rinna åt Calix Elf och Uleå Lappmark, men

Torneå träsk är ibland Sjöar i orten märkligast. (g) Dess strander äro djupa och bratta, omgifwit af tvårt nedstörtande fjäll; wågwisare är der nödigt, ty en om landet ofänd är annars i fara, wid uppkommande wäder at finna säker hamn. Wattnet är ganska klart så at bottn ses på 5 famnars djup. Ifrån Torneå träsk går hufvudsträckan af wattuleder S. O. och N. S. O. til Kengis 21 mil, och sedan unges. 16 mil måst i S. til Torneå stad. (h) Orten har eljest utom stora strömsfall (i) mång-

de nordre til Torneå Elfwen (W. A. H. 1771 p. 190) vidare om wattuledning ifrån Haldefjällen som större delen löpa åt Westerhafwet, se R. W. A. H. 1772 p. 10.

(g) Wid Torneå träskis utlopp skall på en Holme i en stor förb finnas flere sten statuer, som lifna 5 stora farlar m. m., ifrån hedendomen, se Tornæi beskrifning p. 15. Beskrifning af Torneå träsk, ses i Druswas Alm. tal öfwer Meldercreutz p. 15. Torneå träsk nämnt i West. B. S. p. 251 vara 8 mil efter ortens talesätt, men efter det ej är mått, och man i lugnt wäder på 1 dag hinner ro derigenom, så förmenes längden ej vara mer än 6 mil efter nya målet. Wattuen ifrån Allagais och Schangli fjäll löpa alla til Torneå träsk. Det lägger sednare än andre träsk i orten, isen ligger dock der alltid länge, ofta i Junii.

(h) Såsom p. 210 i West. B. Saml. nämnes, skulle Torneå träsk efter någras mening gifwit Elfwen och nedan belagne södnar sitt namn; efter Alm. ib:m p. 296, at landet först warit bebyggt wid Hafsvidan påstås tvårtom af andre, at Lappmarks trakter och Elfwer fått namnen nedifrån.

(i) Här i Lappmarken äro båtfarter i forbarne ej owanlige, merendels nyttjas sådane i de flästa Elfwer. På de 5 mil i Torneå Elf, räknas emellan Wittangi och

mångfaldiga små Sjöar och träsk, en del fiskrika med de allmänne fiskslag. (k) I fjällsjöarne fångas i synnerhet Sif och Rödning. Sif små som strömming (Sabback kallad) fås ock. I allmänhet idkas icke här mycket fiske; Nybyggarene hafwa något ibland til Salu af torrfisk. Sjöfogel wistas mycket i denne orten, åfwen Wildgåß och Swanar som hitkomma om wåren så snart Islofningen begyns, och flytta härifrån mot hösten när kolden tillstundar. (l) Pärlnusflor träffas här nu icke. (m)

R

Goda

Suckasj. kyrka måst 3 mil idel forþar, hwarest öfwadt folk likwål färdas. Efter Direct. Hellants upgift sågs Suckasjerwi kyrka ligga  $183\frac{1}{3}$  famn högre än hafwet wid Torneå, hwaraf kan slutas til de många och långa forþars slutning håremellan. Om fjällens högd öfwer hafwet se widare R. W. A. S. 1784 p. 103.

(k) Såsom Abbor, Börting eller Laxöring, Gaddor, Harr, Laka, Stenbit o. s. w. Märkligt, at Mört ej finnes öfwan Wittangi och Lainio. Någon enda gång har Lax fått i Suckasjerwi i Lainio Öfwen som har mörkare watten, men i stora wattuleden wet ingen af sådan fångst up wid kyrkan.

(l) Orsaken til Sjöfogels ymnoghet här, anses dels ymnogare tilgång på watten insekter och sjögräs, som wårtiden på grunda ställen först finnas, dels ock af många stora myror och gyttjeställen aflägsa, der fogeln tycks ega mera säkerhet. Om wåren fångas något sådan Sjöfogel med slagjärn som dertil utsättes, mot slutet af Junii månad eller Jacobi tid då Sjöfogeln är rugg, det är ej ännu fått så nya fjäder, at han kan flyga; då uppsökes ock Wildgåßen i myrorne, hwarwid i synnerhet fordras god hund.

(m) At Pärlnusflor fordom funnits på sina ställen såges i Tunelds Geogr. p. 126. Lemlar eller fjällmoss wisa sig ock nog i denne Lappmark, mer och mindre, såsom

Goda fållor gifwas här öfwer alt och merendels med flart watten. Mineral watten torde ock finnas på sina ställen ehuru ej försökt. (n) Alt måste resor här som i andre Lappmarker ske med Renar, och i öfrigt at Lapparne äro starka Skidlöpare är förut anmärkt. Andre utvägar gifwas ej wintertiden at komma fram i Lappmarken.

**Skogar** gifwas icke så många och store, emedan denne widsträckt ödemark är upfylld med berg och fjäll samt oduglige måsar och många wattungdrag, har derföre minsta delen slätter och Hedar. Stränderne af Torneå Elf äro dock någorlunda skogwårte, fast groft timmer är sällsynt, längre in i landet äro duglige skogar nästan osynlige. Skogen växer här långsammanare än åt söder. Många unga telningar fördärwas af Renarne. De wanlige trädslag äro här allmänne. (o)

Man

i andre fjälltrakter. Myggor anses ock här som i andre Lappmarker för en plåga, både för menniskjor och fånad, derom nämns West. B. S. p. 267.

(n) Arch. v. Linné i Westg. resan p. 265 nämner om Lappmarks fållorne, liknar dem wid Lofa och ger dem namn af kallfållor, samt beskriwer deras halt och låge. Sfr Flora Lapp. p. 414. I Hiernes 1:ste flock p. 6 anföres en fålla i Enontekiä mot gränsen, som skall hafst ljunt watten; p. 15 ib:m talas om Victriol fållor wid Swappawara och Masugnsberget, sådane anses nu mindre märkwärdige.

(o) Måsta Skogen består af Gran och Tall. Björken växer kort, frodig och qwistig. En och Widbuskar triffas wäl. Al, Asp, Hagg, Rönn och Sålj finnes fast ej så hymnigt. Röda och swarta winbårs buskar wäxa wildt; på Hallon är god tillgång, men Hjortron ännu

Man får ock på desse Skogar de i Lappmarken måst befindtliche djur (p) och Skogsfoglar (q) i synnerhet Ripor i fjällen som tjena Lapparne til spis.

**Jordmon** på de ställen som nyttjas til åker är måst sandig och skadas derföre snart af torfa. De få ställen som hafwa lera anses dock mindre tjenlige til åker, som såden der sednare mognar och åfwen snarare beswåras af köld. (r) Ganska litet åkerjord fins derföre-i denna sockn och äro endast 21 af Nybygggarne som idka något åker,

R 2

hår

ymnogare, Lingen hinna fjällen mogna och Åkerbår fås ganska litet.

(p) Björn, Båfwer, Ekor, Hare, Hermelin, Järf eller Bielfras, Loar, Mårdar, Råfwar, (Hwita, Röda och Swarta) Kors Råfwar, Uttrar, Willrenar o. s. w.; åfwen Wargar, ehuru de ej äro ortens Hemdjur, men hittkomma ibland ifrån andra orter, och åstadkomma nog oro i anseende til Renafweln.

(q) På sådan fogel (som är anmärkt förut) är ej särdeles tilgång här. Tjådrar och Tjårshönor äro snart de enda, emedan Orrar och Hjärpar fjällen ses upom Öfwer Torneå sockn. Gammalt folk berättat at för 50 år sedan samma fogelslag ock varit fjällsynt i Öfwer Torneå. Skator finnas ej, Svalor endast af det slag som hafwa bon under takfåsten. Lärkan låter ej alla somrar höra sig; aldrig med så lång sång som söder åt. Tranor äro fjällsynte. Riporne mycket små. Falkarnes tilhåll är i fjällen.

(r) Genom dikning skulle myrorne en del kunna utdissas til ång. Efter lågenheter til åker är stor saknad. Wittangi by af 3 Grannar har god jordmon til åker, men inom en liten widd allenast. Om Lappm. upodling eller förslag dertil, se Fryksells afh. R. Patr. Sällst. Saml. 2 ft. 1771 p. 1 &c. Rår, myror och måsar utgöra Lappm. Slätter.

hår sås endast korn, hwaraf hela utsädet allenast går til 26 t:r. Vår och Höst köld hindrar här vårten, så at sällan sås fullmogen såd. Åkren brukas här som i Torneå sockn med spade. Af någre genom Prästerskapet i sednare år gjorde försök, år utrönt, att Potatoes växer, åfwen andre Kökstrågårdsvårter, undantagandes årter som wål får skidor at åtas gröna, men ej hinna til mognad.

**Näringsfång** åro derföre i synnerhet ibland Nybyggarene, Boskapskötsel (jämte fiske och djurfång) och för Lapparne Renkötsel. Ångsmarks lågenheter gifwas fördelagtige wid stränderne af de mindre Elfwar, som samla watten ifrån myror och träsk, wattnet förer der med sig flere gödningsämnen, som wid flodens stigande lemnas qwar och befordrar Hö-vårten; men Torneå Elfs stränder åro ifrån Wittangi, mycket magre, och til Gråswårt otjenlige, dels som jorden är steril, dels och, at wattnet ifrån det djupa Torneå träsk ej medförer några gödsel ämnen. Genom slit och kostnad kunde dock mycket i orten wid jordbruket förbättras. Sånings och skördetiden infaller här som i de andre Lappmarker. (s)

**Om Renkötseln** är förut anmärkt, och tjenar här samma, warandes Lapparnes förnämsta näring. (t) At denne orten i sednare år haft stor minsk-

(s) Se derom för Umeå och Uleå Lappm.

(t) Jämför p. 116 förut, åfwen 1768 års Jur. L. n:o 17 & 18 och R. W. A. S. 1759 p. 295 &c. Doct. Högströms beskrif. p. 78 &c lemnar vidare uplysning i detta ämne. Renarne åro så wane wid flyttning at

minskning af Renafveln, är ock redan berättadt. (u) Efter mer och mindre tilgång eller antal af Renar räknas äfwen desse Lappars förmögenhet. Renar taga ymsom deras föda i skoglandet, och i öfrigit up och wid Gjällen. Renmåsan (Lich. eller Wiste) anses derföre såsom denna ortens förnämsta afkastning: wintertiden utgör den snart sagt Renarnes enda föda, utom des utspisas ock halfwa fodret för Kor och Får af samma måsa. Den växer på sina ställen 8 à 9 tum hög; wintren och sommarn i wätvåder är den mjuk och lös, men i torra hård, och den tiden ej ätes af Renarne, som då håldre söka andra gråsslåg, helst Trifolium Aquat. När måsan är torr är den eldfångd, så at ofta eldswådor deraf timat hwar igenom den på sina ställen mycket är utödd. (x)

R 3

Bergs=

gjällen, at Lapparne derefter måste rätta sine flyttningar, alt som tilgång af renmåsan förändras ned i Lappmarken.

(u) Af en Calcul at Torneå Lappmark skulle hafwa 1800 Personer, men allenast  $\frac{3}{4}$  deraf med Renstötjeln sin föda, tages efter ungefär 28 Renar för Person, at här finnes ungef. 40000 Renar, som efter  $1\frac{1}{2}$  Rdr st. allenast gjorde 60000 Rdr:s egendom. Efter samma uträkning wises, at då ej 8 Personer kan räknas på quadratmilen i Lappmarken, blir antalet Renar ungef. 285 på samma widd räknade, men alt efter som Renstötjeln är lyckosam.

(x) Sådan skogeld upkom 1736, då Præsid. Baron Gylengrip besökte orten, genom betjeningens wårdslöshet, emellan Wittangi och Tudasjerfwi dereft nattlåger togs på skogen. Den Renmåse trakt då afbrändes har ej ännu kommit til wårt igen: et bewis, huru sent den växer och wädligt för skogeld ej mindre här än annorstädes.

**Bergshandtering** har åfwen i denna Lappm. sedan medlet af förra Sæculo, utgjordt en näringsgren, ehuru för afslagsenhet och många smårigheter, samma rörelse, ej som annorstädes kunnat utwidgas. (y) Både Järn- och Kopparmalms anledningar hafwa innom Juckasjerswi länge warit kände samt mer och mindre försökte. (z)

**Jonuswando** Järnmalmis fynd nypades 1640 af en bonde i samma by 2 mil derifrån, (a) men 8 mil S. S. W. om Juckasjerswi kyrka innom Lappträ, hwilken grufwa ännu brytes (b) och betjenar den der inwid 1646 först anlagde Jonuswando masugn (Kengis bruks tillhörighet). (c) Malmen

(y) I anseende til de märkswärdige stora Järnmalmis fält eller rättare berg och grufwor i dagen, som på sina ställen anföras, är Torneå Lappmark at anse, för at ega en af Sveriges måst betydande malmsträckningar, ehuru för afslagsenheten minst ännu tillitade.

(z) Uti Mommors (sedan Renstjernors) tid började först bergshandteringen i denna Lappm. och med Kengis bruks bekostnad fortsattes; sedan kom driften under Bergslags Societetens disposition 1699, och omfider 1745 tillföll Bruckspatr. Steinholtz, som då blef innehafware af Kengis (se West. B. S. p. 254—260).

(a) West. B. Saml. p. 253 nämnes widare om dessa Grufwor's första upptagning, de äro endast 8 à 9 f. djupa i stöligt berg, och brytes för öppen dag, hålla 65 à 70 proc. Uppfinning skedde 1644 af Lars Larsson i Jonuswando by, 8 mil ifrån Kengis.

(b) Masugnen ligger i Rå linien mot Öf. Torneå men Grufworne innom Lappm. rå, 24 mil unges. ifrån Torneå Stad.

(c) Denne Masugn räknas 7 mil ifrån Kengis, ligger  $1\frac{1}{4}$  mil ifr. Stora Torneå Elf, och 1 mil från Galix

men är rik och ymnog, men något rödbråckt, at den ej ensamt brukas; der finnes ock Kalk eller Limsten.(d) Grufworne ligga så tätt inwid masugnen at malmen ej behöfwer föras dit.(e) Jämför West. B. S. p. 263. Den här boende betjent har tillsyn wid denne och Tornefors masugn.(f) Bergsting hålles merendels årl. här med fringbelagne bruks arbetare i Februarii månad.(g)

## R 4

## Swappa-

Elf, således midt emellan dem, och får watten ur små sjöar, som rinna förbi i Tårändö Elf. Masugnen är ombygd 1723 och står under frihet til 1807.

(d) Straxt wid masugnsbacken fås Stållsten och Kalk til Limsten. Pipsten finnes ock  $\frac{3}{4}$  mil derifrån. Brynstenar fås wid Wuolosjöck. Se Baron Hermelins Intr. tal 1771 p. 23.

(e) Hufwudmalmen eller  $\frac{1}{2}$  malmen tages här wid Grufworne, men til blandning hitføres  $\frac{1}{3}$  del ifrån Swappawara 5 mil, och  $\frac{1}{6}$  ifrån Lotzawara 10 mil med Renstjuts eller Ådjor. Til Tornefors masugn  $2\frac{1}{4}$  mil längre ned härifrån belågen (åfwen under Kengis bruk) men innom Söfwer Torneå socken (se West. B. S. p. 263) tages ock måsta malmen härifrån Jonuswando, men en del från Swappawara  $6\frac{1}{2}$  och Lotzawara på 12 mil likaledes med Renar. Om Renstjutsen och Ådjorne är förut nämnt W. B. S. p. 173 och 264. Andre slags foror än med Renar gifwes icke i denne orten. Transporten är således kostsam och beswärlig wintertiden. Om Sommar-Transporten med tackjärnet ses West. B. S. p. 265.

(f) I förre tider, då Koppar wärket war mera i drift, woro ock flere bergslagens betjenter här wistande, som fortsatte bruksrörelsen, men sedan är ock betjening indragen, lika som arbetare hwilka förr utgjorde många Hushåll.

(g) Deße bergsting äro af de minst widlöftige, som här under ej lyder andre, än Kengis Järnwärks underhaf-